

Леся Віталіївна Старикова
[Сухомлинська]

ОПОВІДАННЯ ТА КАЗКИ ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ТА ЇХ РОЗПОВСЮДЖЕННЯ В УКРАЇНІ І СВІТІ

Художній доробок Сухомлинського нині є помітною складовою його великої педагогічної спадщини. В Україні молодь і люди середнього віку більше знають його не як педагога, а як дитячого письменника – впродовж останніх 25 років у різних видавництвах регулярно з'являються збірки казок та оповідань Сухомлинського, вони є також складовою навчальної літератури для дошкілля та початкової школи, різних читанок та хрестоматій, тобто стали частиною вітчизняного освітнього простору.

До розгляду художнього доробку педагога зверталися як дослідники його спадщини, так і ті, які займаються питаннями дошкільної і початкової освіти, і серед них О.Я. Савченко (художні мініатюри як джерело виховання цінностей; дидактика застосування художніх мініатюр у навчальному процесі школи (2011, 2012); О.В. Сухомлинська (філософія для дітей в етичній спадщині В. Сухомлинського; художні мініатюри в культурологічному вимірі (1995, 2007); Т.П. Тоцька (застосування казок і оповідань В. Сухомлинського у дитячому садку; Філософія для дітей та дорослих за літературними творами В. Сухомлинського (2009, 2010); Л.Л. Хоружа (етичні доміанти виховання особистості (за матеріалами «Хрестоматії з етики») В. Сухомлинського (2009) та інші. Однак вони не ставили своїм завданням цілісно проаналізувати хронологію публікацій художньої спадщини В. Сухомлинського в Україні і поза її межами.

Перш за все відзначимо, що оповідання та казки Сухомлинського можна віднести до літератури для дітей, або дитячої літератури – художніх, науково-популярних текстів, створених дорослими і спеціально адресованих дітям. Така

література враховує вік дітей, особливості їхнього розвитку, має емоційно-ціннісне забарвлення і в кінцевому підсумку носить виховну і освітню спрямованість змістового наповнення.

Усім цим критеріям відповідають оповідання та казки, написані Василем Сухомлинським. Їх ще називають художніми мініатюрами, оскільки вони невеликі за розміром, лаконічні, тобто небагатослівні, написані простою мовою.

Шлях Сухомлинського до написання творів для дітей розпочався у власне педагогічних працях. Перші художні образи і перші художні замальовки зустрічаємо у його педагогічних творах, опублікованих у середині 1960-х років. Серед них назвімо книжечку «Щоб у серці жила Батьківщина», що вийшла у 1965 році у видавництві «Знання» Української РСР. Тут у розділі «Слово рідної мови» поміщено художні мініатюри – казки, оповідання, вірші, присвячені красі природи, оточуючого дитину світу, красі рідної мови [1, с. 16]. Це казки про Ковалів-Велетнів, про Чарівника-Різб'яра, вірш «Біле озеро пахучих квіток» та інші. У цей же розділ Сухомлинський включає й твори дітей – маленькі оповідання, які складає дитина під час заняття або за його результатами – всього 7 мініатюр [1, с. 27–32]. Звичайно, мініатюри складала учні, але педагог був великою мірою їх натхненником і співавтором. Книга «Моральні заповіді дитинства і юності», що вийшла у 1966 році, також містить вірші, оповідання, замальовки (есеї) про природу, навколишній світ (вірші – «Бджоли на гречці», «Вечір», «На ставку», «Мак»), нариси («Персиковий сад»), оповідання («Журавлиний ключ у блакитному небі», «Морок», «Вночі», «Звідки падає іній», «Сонячні ковалі» [2, с. 7–38; 104–106].

Художні мініатюри представлені і в останніх прижиттєвих працях Сухомлинського. Найбільш повно – у книзі «Серце віддаю дітям» (1968, 1969), значно менше – у книгах «Павлиська середня школа» (1969) і «Народження громадянина» (1970).

Особливо насичена ними книга «Серце віддаю дітям», вона налічує близько 40 різних художніх текстів, виділених окремо [3, с. 247]. І це не дивлячись на те, що сам текст цієї праці являє собою

художньо образне представлення педагогічних реалій, наповнене знахідками і відкриттями.

У зовсім іншій за стилем книзі «Народження громадянина» (1970) художніх мініатюр значно менше, але показово, що у ній Сухомлинський уже говорить про своє власне авторство у написанні оповідань та казок. Так, він пише: «Я написав хрестоматію «Думки про людину». Це коротенькі оповідання й казки, які викликають у дітей роздуми про людину, співчуття до її горя і нещастя» [4, с. 34]. Таке звертання педагога до художньо-образного донесення до вихованців своїх педагогічних прагнень свідчить і про обраний ним стиль викладу, і про те, наскільки великого значення він йому надавав.

У цих, а також і в інших педагогічних творах Сухомлинський пише про те, що він і його вихованці створюють різного роду хрестоматії, присвячені важливим, на його думку, темам, і серед них такі: «Думки про людину», «З чого починається для мене Батьківщина. Твори учнів Павлівської середньої школи 1968–1969 н.р.», «Хрестоматія моральних цінностей» та інші.

Наприкінці 1960-х років Сухомлинський пише навчально-методичний посібник «Як виховати справжню людину», присвячений моральному вихованню, з підзаголовком «Етика комуністичного виховання». На додаток до посібника готує і упорядковує «Хрестоматію з етики», куди включає художні мініатюри та оповідання. Представлену у книгах методику і художній матеріал він уже практично застосовує у своїй навчально-виховній роботі.

Водночас із педагогічними завданнями Сухомлинський має намір опублікувати свої мініатюри окремо, як літературу для дітей, що має самостійне значення. Він починає пропонувати їх дитячим журналам («Барвінок», «Малютко», «Мурзилка»), формує невеличку книжечку оповідань, але отримує негативні рецензії як із всесоюзної, так і з республіканської преси. Натомість педагогічні та загальні видання час від часу друкують окремі мініатюри [5, с. 23; 6; 7]. А найбільше оповідань за життя Сухомлинського було

опубліковано в журналі «Дошкольное воспитание» у 1969 році. Тут у номерах 4, 6, 7, 8 було поміщено 17 коротких мініатюр, призначених для малечі.

На початку 1970-го року Сухомлинський починає публікувати свої оповідання та казки у білоруському дитячому журналі «Вяселка», починаючи з першого номера, загальною кількістю 10 оповідань та у газеті «Література и мастецтва» – 6 оповідань [8, с. 6-8; 9: 6-8; 10, с. 3-4; 11, с. 5; 12].

Така велика, порівняно з іншими, частка художніх мініатюр Сухомлинського у педагогічній пресі Білорусі була видрукувана тому, що педагог мав тісні контакти з білоруськими освітянами, які захоплювалися його працею. До того ж Павлиська середня школа товаришувала з Кормянською школою-інтернатом, а їх директори В. Сухомлинський і Михайло Дмитрієв підтримували дружні зв'язки. Дружив Сухомлинський не лише з Дмитрієвим, а й з відомими білоруськими письменниками Василем Віткою і Янкою Брилем. Ці білоруські дитячі письменники посприяли тому, що художні мініатюри з'явилися у дитячих та мистецьких виданнях ще за життя педагога. Як згадував пізніше Василь Вітка «У своїх листах він не раз довіряв мені свої мрії: «Добре, якби в Білорусії була видана хоч маленька книжечка моїх оповідань» [13: 155]. І ось у 1971 році у Мінську вперше була видана окрема збірка оповідань Сухомлинського «Блакитні журавлі», куди ввійшли 110 художніх мініатюр, які педагог сам відібрав. Але, як зазначає Василь Вітка, – «на превеликий жаль автор її уже не побачив. Шкільний дзвінок пролунав тривожно не тільки в селі Павлиш, а скрізь, де знали, любили, читали його» [13].

Після того, як Сухомлинський пішов із життя, власне розпочалася публікація його художньої спадщини, і він поступово став розцінюватися як дитячий письменник.

Після 1970 року першими звернулися до художньої спадщини Сухомлинського всесоюзні дитячі видавництва «Детская литература» («Поющее перышко» (1974), і «Малыш» («Пусть будут и Соловей и Жук» (1974) [14; 15]. Збірка «Поющее перышко»

перевидавалася у 1979 році, а у 1984 видавництво «Радуга», що спеціалізувалося на публікації творів радянських письменників різними мовами світу, видало її лаоською, англійською, іспанською, кхмерською, суахілі, урду, дарі та іншими мовами. У ці роки (з 1971 і до 1991 рр.) казки та оповідання починають поширюватися у дитячій, педагогічній пресі та інших друкованих виданнях, розрахованих на широку аудиторію, – їх налічується більше 150 найменувань [16; 17].

Знаковою подією для сприйняття Сухомлинського як дитячого письменника стала публікація у 1990 р. його «Хрестоматии по этике», до якої увійшли 542 мініатюри [18]. Це було найповніше видання оповідань та казок педагога; його наклад склав 100 тис. примірників.

Окрема книжка казок та оповідань педагога «Гаряча квітка» побачила світ в УРСР у 1979 році у видавництві «Веселка». До збірки увійшли 107 мініатюр [19]. Вони поділені на два розділи, кожен з яких носить назву однієї з казок, поміщених у ньому. Це ж дитяче видавництво видало в наступні роки дві 123 Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка невеличкі книжечки Сухомлинського «Куди поспішали мурашки» (1981) – 11 казок, «Пшеничний колосок» (1985) – 25 казок. Обидві призначені для дошкілля [20; 21].

Наступна сторінка у публікаціях художніх творів Сухомлинського була відкрита в 1991 році, з набуттям Україною незалежності. Її першою ластівкою стала книжка «Казки Школи під «Голубим небом», що була видана у тому ж таки 1991 році у видавництві «Освіта» (бувши «Радянська школа»). Вона складається з 7 розділів, до яких увійшли 223 художні мініатюри [22].

Наступна книжка художніх творів «Чиста криниця» з'явилася згодом у видавництві «Веселка» у 1993 р. у серії «Шкільна бібліотека». Вона налічувала понад 470 творів для дітей, призначених для сімейного читання [23]. На противагу попереднім виданням, це було надруковано на неякісному папері,

невідповідним шрифтом, із мінімумом ілюстрацій – далася взнаки економічна скрута.

Через економічні труднощі наступна підбірка художніх мініатюр Сухомлинського «Вічна тополя» побачила світ лише через 10 років у 2003 у видавництві «Генеза» [24]. Збірка складалася з 317 оповідань і казок, поділених на 2 розділи. Щодо поліграфії це видання виглядало значно привабливіше – досить багато ілюстрацій, відповідний шрифт друку, хороший папір.

У наступні роки з'являються у різних видавництвах збірки казок та оповідань Сухомлинського, відібрані з уже опублікованих, кожна збірка поіменована однією з казок, як правило з найбільш промовистою, художньо-образною назвою. Серед найпомітніших відзначимо «Вогнегривий коник» (2008 р.) – 207 мініатюр [25], перевидана у 2008 році, і от нині, у 2017, чекаємо нове перевидання.

Помітне місце в розповсюдженні художньої спадщини Сухомлинського відіграє харківське видавництво «Школа» (Видавничий дім «Школа»), яке приділяє особливу увагу до Сухомлинського як дитячого письменника, публікуючи збірки його творів українською та російською мовами [26; 27; 28; 29]. Вони і донині популярні серед дітей і їхніх батьків, а також учителів.

Окрім цих, доволі солідних видань, впродовж 2000-х років в Україні з'явилося так багато публікацій окремих казок, оповідань, притч, есеїв Сухомлинського, що їх кількість важко піддається обліку. Вони включені у збірники оповідань для дітей, хрестоматії, підручники для 1–4 класів загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл, опубліковані у газетах, журналах.

Надзвичайно велика їх кількість є в Інтернеті, тут разом з публікацією текстів Сухомлинського подаються методичні розробки з проведення тих чи інших занять за мотивами певної художньої мініатюри. Навіть більше, у 2009 році було видано Збірник музичних інсценівок за мотивами казок Сухомлинського [30].

Найпомітнішим і найзначущим виданням впродовж усіх років літературного життя Сухомлинського є книга «Я розповім вам

казку. Філософія для дітей», яка вийшла у 2016 році у тому ж таки Видавничому домі «Школа» [31].

Вона відкриває новий етап у розумінні і освоєнні художнього світу, створеного Сухомлинським для дітей, – поєднання художніх образів із пізнанням дитиною світу і самої себе, коли педагогіка подається через художні образи, емоційно-ціннісне сприйняття художньої твору і педагогічні приписи об'єднані в один твір. Це найповніше видання художніх мініатюр Сухомлинського із нині опублікованих (679 одиниць). Поєднання оповідань та казок з уривками із посібника з етики «Як виховати справжню людину» надає художній спадщині педагога нового виміру і нового звучання.

Як бачимо, цей перелік, багатий та різноманітний, свідчить про те, що художньо-етична спадщина, якщо її залишив Сухомлинський, має своїх читачів і прихильників і продовжує поширюватися.

Якщо звернутися до аналізу дитячої чи педагогічної літератури інших країн, то і там мають місце публікації художніх мініатюр Сухомлинського. Але підкреслимо, що це – ще не досліджена сторінка творчої спадщини Сухомлинського, що знаходиться на перетині літературознавства і педагогіки. За наявною інформацією, публікації казок педагога мовами республік, що входили до складу СРСР, згідно біобібліографічного покажчика 1987 року, містять більш як 70 мініатюр [16].

Більш-менш системний аналіз зарубіжних видань оповідань та казок, що були видрукувані після 1991 року, відсутній. Тут же назовімо ті, про які є інформація, і які, на нашу думку, мають значення для більш широкого і повного уявлення про цей напрям творчої спадщини педагога. Перш за все відзначимо публікацію в Китаї «Хрестоматії з етики» у 1998 році [32].

Значною подією у поширенні художньо-педагогічної спадщини Сухомлинського стала публікація двох його оповідань «Що краще?» та «Я хочу сказати своє слово» у підручнику «Thinking Trees and Laughing Cats: Thinking Curriculum for Pre-School» у США

у 2003 році, що входить до інтегрованого курсу «Філософія для дітей» авторства американського філософа Мет'ю Ліпмана [33].

Варто також відзначити велику популяризаторську роботу австралійського дослідника усієї спадщини українського педагога Алана Коккеріла, який впродовж багатьох років вивчає і популяризує доробок Сухомлинського у англomовному світі, використовуючи новітні засоби інформації, зокрема Інтернет. Особливо його приваблює художня спадщина педагога. В 2013 році А. Коккеріл видав англійською мовою яскравий збірничок оповідань та казок Сухомлинського «World of Beauty. Tales from Pavlysh», куди ввійшли 19 казок та оповідань. Книжечка проілюстрована школярами з України та Білорусі, що вибороли перемогу у конкурсі, організованому Аланом Коккерілем за участі Донецького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти [34]. Він підготував та опублікував цю книжечку англійською, китайською, українською та російською мовами. Більш того, австралійський дослідник випускає щомісяця інформаційний бюлетень Sukhomlinsky News, вийшло його уже 25 випусків цього інтернет-видання. У кожному випуску, поряд із матеріалами, присвяченими педагогічній спадщині Сухомлинського, він поміщує Stories for Children (Оповідання для дітей) – 3-4 мініатюри з ілюстраціями [35].

Ця інформація щодо публікацій художньої спадщини Сухомлинського, неповна і уривчаста, свідчить про те, що цей напрям творчості педагога далеко не завершений і потребує подальшого дослідження.

Література

1. Сухомлинський В.О. Щоб у серці жила Батьківщина. Київ: Товариство «Знання» Української РСР, 1965. – 80 с.
2. Сухомлинський В.О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ: Рад. шк., 1966. – 232 с.
3. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. Київ: Рад. шк., 1969. 248 с.
4. Сухомлинський В.О. Народження громадянина. Київ: Рад. шк., 1970. 288 с.

5. Легенда о материнской любви. Семья и школа. 1965. № 3. С. 23.
6. Наталочка і конвалії. Сільські вісті. 1967. 17 травня. Легенда о любви [Сказки бабушки Марии] // Комс. Знамя. 1969. № 6. 5, 8, 9 октября.
7. Вяселка. 1970. № 1. С. 6–8.
8. Вяселка. 1970. № 11. С. 5.
9. Вяселка. 1970. № 3. С. 6–8.
10. Вяселка. 1970. № 8. С. 3–4.
11. Література и мастецтва. 1970. 5 июня.
12. Вітка В. Т. Голос учителя. Спогади про Сухомлинського. Київ: Рад. шк. – 1990. С.155.
13. Поющее перышко: Рассказы и сказки / сост. Е. Ершова, К. Орлова; рис. П.Асеева. М. : Дет. лит., 1974. 32 с.
14. Пусть будут и Соловей и Жук : Рассказы и сказки для мл. шк. возраста / худ. А. Брей. – М. : Малыш, 1977. – 24 с.
15. Сухомлинский В. А. Биобиблиография; [сост. А. И. Сухомлинская, О.В.Сухомлинская]. (позиції 693–792). Київ: Рад. школа, 1987. 255 с.
16. Сухомлинський В.О. Біобліографія : 1987–2000 рр. [уклад. Г.І.Сухомлинська, О.В.Сухомлинська]. (позиції 70-80). Київ: КНЕУ, 2001. 128 с.
17. Сухомлинский В.А. Хрестоматия по этике; [сост. и автор вступит. статьи О.В. Сухомлинская]. Москва: Педагогика, 1990. 304 с.
18. Гаряча квітка: Оповідання та казки: [для мол. шк. віку] / передм. Н. Забіли; упоряд. Г.Сухомлинська; мал. В. Євдокименка. Київ: Веселка, 1978. 104 с.
19. Сухомлинський В.О. Куди поспішали мурашки: [казки для дошк. віку]; [худ. Г. Сокиринська]. Київ : Веселка, 1981. 20 с.
20. Сухомлинський В.О. Пшеничний колосок: Казки та оповідання : [для дошк. віку] / В.О.Сухомлинський; [упоряд. Г. Сухомлинська; худ. О. Кошель]. Київ: Веселка, 1985. 30 с.
21. Сухомлинський В.О. Казки Школи під Голубим Небом : Казки, притчі, оповідання / В. О. Сухомлинський; [упоряд. О.В.Сухомлинська]. Київ: Освіта, 1991. 191 с.

22. Сухомлинський В.О. Чиста криниця: Казки, оповідання, етюди : [для сімей. читання]. [худож. оформ. Н.В.Сосніної; упоряд. О.В.Сухомлинська; передм. Д. С. Чередниченка]. Київ : Веселка, 1993. 287 с.
23. Сухомлинський В.О. Вічна тополя: Казки, оповідання, етюди: [для мол. шк. віку]; [упоряд. О. В. Сухомлинська ; за заг. ред. Д. С. Чередниченка]. Київ: Генеза, 2003. 272 с.
24. Сухомлинський В.О. Вогнегривий коник: Казки, притчі, оповідання; [упоряд. і передм. О. В. Сухомлинська]. 2-ге вид., стер. Київ : Вікар, 2008. 200 с.
25. Сухомлинський В.О. Квітка сонця: Притчі, казки, оповідання : [кн. для читання дорослими дітям]; [пер. Д. С. Чередниченка]. Х. : Школа, 2009. 240 с.
26. Сухомлинський В.А. Цвіток сонця: Притчі, сказки, розповіді; [ред. Т.Вакулєнко; рис. Жєня Житник]. Х. : Школа, 2012. 236 с.
27. Сухомлинський В.О. Всі добрі люди – одна сім'я : [збірка творів]; [мал. О.Макиєвої]. Х. : Школа, 2012. 160 с.
28. Сухомлинський В.А. Все добріє люди – одна сім'я; [ил. О. Макиєвої]. – Х.: Школа, 2013. 160 с.
29. Шкільник С.Я., Кєліна Н.Л. Уроки Сухомлинського. Музичні інсценівки за мотивама казок : [метод. посіб.] / С. Я. Шкільник,. Х.: Ранок, 2009. – 64 с.
30. Сухомлинський В.О. Я розповім вам казку... Філософія для дітей; [уклад. О.В. Сухомлинська]. Х. : ВД "Школа", 2016. 576 с.
31. Сухомлинський В.О. Хрестоматія з етики. Пекін : Нар. освіта, 1998. – кит. мовою. 125 Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка .
32. Thinking Trees and Laughing Cats: Thinking Curriculum for Pre-school. URL: <https://books.google.com.ua>.
33. World of Beauty. Tales from Pavlysh [translated by Alan Cockerill. Illustrated by students from Ukraine and Belarus]. 2013. 32 p.
34. Sukhomlinsky News // The Holistic Educator: Education for Peace and Global Citizenship URL: <http://theholisticeducator.com/sukhomlinsky/newsletter/>.